

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Τα λουτρά του Πασά και η «πασαβιόλα»¹ μας.

Μια αχνιστή πρόκληση ήταν το δέλεαρ για να ακολουθήσουμε τους γονείς μας στα θερινά, θερμά λουτρά². Η θάλασσα ήταν μακριά αλλά θα είχαμε δυνατότητα να απολαύσουμε μπάνιο στα λουτρά του Πασά, με ή χωρίς φέσι. Η θερμοκρασία τους θα ήταν λίγο υψηλή αλλά πηγές μαρτυρούσαν την ιαματική τους αξία και παρά τις αρχικές μας αντιρρήσεις αφού δεν μπορούσαμε να το αποφύγουμε αποφασίσαμε να το διασκεδάσουμε με το δικό μας ανεπανάληπτο τρόπο.

Επρόκειτο για καλά διατηρημένα λουτρά που έδιναν τη δυνατότητα μιας κοινής συμμετοχής σ' ένα ολοκαύτωμα της ελληνικής θέασης και του πολιτισμού. Σα να μην έφτανε όλο αυτό, στο νησί της Λέσβου επιβίωναν τούρκικες συνοικίες με ανθηρή την τούρκικη γλώσσα, την οποία η μητέρα μου προς οργή δική μας αναβίωνε, μιλώντας για τη γριά Τουρκάλα της Άνδρου που κατά τα παιδικά της χρόνια έπαιζε το ρόλο πολιτισμικής αφομοίωσης εκ των έσω. Αυτό σε συνδυασμό με την προγονοπληξία των δασκάλων μας στο σχολείο, μας έκανε να δοκιμάζουμε μία κρίση ταυτότητας άνευ προηγούμενου.

Στα δωμάτια έμενε μία γριά Τουρκάλα, την οποία δεν ήμουν σε θέση να καταλάβω είτε μιλούσε σε λεσβιακή είτε σε τούρκικη διάλεκτο. Ήταν όμως ιδιαίτερα όμορφη και φιλήδονη παρά τα χρόνια της. Κάτω από το βραδινό θερινό φως ενός караβοφάναρου εξελίσσονταν υπαίθρια ευτράπελα επεισόδια, στη διάρκεια των οποίων φρόντιζαν να μας απομακρύνουν ως ανήλικους, φροντίζαμε όμως επιδιδόμενοι στο ταλέντο του ωτακουστή να κρατήσουμε ανεξίτηλα στη μνήμη μας ηχηρά και τρανταχτά γέλια που πλαισίωναν τα ευτράπελα.

¹Πασαβιόλα= κάθε ατομική διάθεση να κάνεις αυτό που σ' αρέσει
Ετυμολογικά: πάσα= κάθε, βιόλα= το μουσικό όργανο που εδώ χρησιμοποιείται μεταφορικά για να δείξει την ολοκληρωτική ενασχόληση με ένα πράγμα.

² Τα ιαματικά λουτρά βρισκόταν στο χωριό Λισβόρι της Λέσβου.

Βασικός πρωταγωνιστής αυτών ο γέρο Βουρνάζος, ενενηντακονταετής στρατηγός του Μικρασιατικού πολέμου με τη γυναίκα του την Κρουστάλλω, δασκάλα στο επάγγελμα.

Και μόνο η θέα του ζεύγους προκαλούσε παραλήρημα χαράς καθώς ο στρατηγός ήταν γιγαντιαίος σε μέγεθος, ενώ η σύντροφός του μικροσκοπική αλλά υπέρμετρα δραστήρια.

Ο στρατηγός έπαιρνε εκδίκηση για την ελληνική ήττα στο Μικρασιατικό με το να αναπαράγει λεκτικά τις μνήμες της νικηφόρας προέλασης και να εκτινάζει το χέρι του προς τους ανευθυνουπεύθυνους της καταστροφής. Για να μπορεί όμως να έχει ευχέρεια κινήσεων και να σηκώνεται όρθιος ζητούσε τη συμπαράσταση της συζύγου του, την οποία επιφόρτιζε με τα υπερδιπλάσια κιλά του και επισκίαζε με το υπερμέγεθες ύψος του. Η Κρουστάλλω αγόγγυστα υπέμενε τον συγχρωτισμό της μ' έναν παλαιόμαχο ήρωα και ενέδιδε εθελοντικά στο υπέρογκο φορτίο. Ο στρατηγός νόμιζε ότι κάθε βράδυ έπαιρνε την εκδίκηση του εξακοντίζοντας λεκτικές ριπές στους καλοκάγαθους Τούρκους και εξυψώνοντας τη δική του ανδρειοσύνη, ενέδιδε όμως κάθε φορά στα κάλλη της Τουρκάλας τα οποία εκθείαζε σμίγοντας παρόν και παρελθόν. Η γυναίκα φορούσε παραδοσιακή βράκα και το σύννηθες άσμα που τη συνόδευε ήταν:

«Η θειά μου η Αμερσούδα τρία βρακιά φορεί
ώσπου να βγάλει το να τα δυο τα κατουρεί

.....
Κνήσ 'τη³ κνήσ 'τη κομματέλι του διαόλου μπασταρδέλι»

Παρά την απόλυτη του πίστη προς την Κρουστάλλω η αλλοτινή πολυγαμική ανάμνηση του τουρκικού τρόπου ζωής τον συνέπαιρνε και σε συνδυασμό με την εγκρατή φύση της Κρουστάλλως, τον παρέσυρε σ' ένα διονυσιακό παραλήρημα, παρασύροντας το κοινό σε μία νέα επέλαση και ένα νέο συγκριτικό πλεονέκτημα της γριά χανούμισσας.

Κάθε πρωί, ο Βουρνάζος για να εξιλεωθεί από τις τουρκοφαντασιώσεις του, έπαιρνε παραμάσχαλα την Κρουστάλλω και το όπλο του και πήγαινε για κυνήγι. Ένωθε ανακούφιση μ' αυτό το σπορ. Ως απόγονος του Νικηταρά του τουρκοφάγου ένωθε να 'χει παραστρατήσει

³ Κνήσ 'τη: κούνησε την, σε λεσβιακή διάλεκτο.

από την ελληνική του ταυτότητα και προσπαθούσε να επανορθώσει τα χθεσινοβραδινά του καμώματα με μία επίδειξη του οπλισμού του και της γενικότερης εξάρτυσης του. Παρά το γεγονός ότι στην Κρουστάλλω λάχαινε το δύσκολο έργο της μεταφοράς φορτίου, εκείνος καμάρωνε σαν να ξεκινούσε για εκστρατεία. Σχεδόν ποτέ δεν επέστρεψε με πουλιά. Τα λυπόταν, έλεγε, του δινόταν όμως η ευκαιρία για μια βόλτα στο δάσος για αναβίωση του ειδυλλίου μετά της Κρουστάλλως του, την οποία υπεραγαπούσε. Πλαστηρικός⁴ μέχρι το κόκκαλο επέρριπτε στους πολιτικούς την ευθύνη για το μικρασιατικό ματοκύλισμα, δεν διανοούνταν όμως να παραδεχτεί τα λάθη των στρατιωτικών.

Η κοχλάζουσα φύση των λουτρών, δεν ήταν ό,τι πιο ελκυστικό και μάλιστα κατακαλόκαιρο, εκείνο όμως που έδωσε ώθηση στη φαντασία μας ήταν η κοινοβιακή φύση της χαβούζας και ο θρόνος του πασά που προϊδέαζε για μία αναβίωση του οθωμανικού τρόπου ζωής. Αν σ' αυτά προστεθεί και η κυριαρχική φύση του Βουρνάζου, δεν θεωρείται καθόλου παράξενη η μίμηση τρόπων ζωής, άγνωστων σε μας, εξαιρετικά όμως θελκτικών από τις αφηγήσεις ενός τόσο πληθωρικού ανδρός.

Ο δρόμος για τα λουτρά ήταν γεμάτος με βούρλα και χαντάκια με θερμό νερό που κατέληγαν στη χαβούζα. Ένα επιτηδευμένο πλέξιμο των βούρλων οδηγούσε στην παραγωγή μαστιγίων που η χρήση τους ποίκιλε. Από περίτεχνη κόμμωση που ήταν αναγκαία για τις γυναίκες του χαρεμιού που θα αναβίωνε έως όπλο του πασά για την υποταγή των ατίθασων.

Φυσικά ο ρόλος του πασά ήταν προδιαγεγραμμένος και αυστηρά τοποθετημένος στον πλέον ικανό να ανταπεξέλθει στις δυσκολίες αυτού και δεν ήταν άλλος από τον ξάδελφο μου τον Βενιζέλο. Αν ήξερε ο Ελευθέριος ότι οι οπαδοί του θα έδιναν γενεαλογικά στο παρόν άτομο το όνομά του δεν θα ξεκινούσε ποτέ τον Μικρασιατικό πόλεμο. Επρόκειτο για το τελευταίο αγόρι μίας οικογένειας που έψαχνε να βρει την εξιλέωση της στη θηλυκή παρουσία, δυστυχώς όμως ατύχησε. Ο Βενιαμίν αρκετά μικρότερος απ' τους άλλους αγωνιζότανε να μεγαλώσει πρόωρα και μέρος αυτού του αγώνα ήταν η

⁴ Πλαστηρικός: Οπαδός του στρατιωτικού ηγέτη της Μικρασιατικής εκστρατείας Νικολάου Πλαστήρα.

μίμηση τρόπων ζωής των μεγαλυτέρων. Αν αυτό συνδεθεί με το χάρισμα της πειθούς και της εφευρετικότητας και με την τάση θήρας του ποδόγυρου, δεν ήταν καθόλου τυχαία η επιλογή του. Άλλωστε βιάστηκε να αυτοεκλεγεί, λέγοντας ότι οι πασάδες καταλαμβάνουν μόνοι τους την εξουσία. Μάλιστα έφερε ως παράδειγμα και το λαϊκό τραγούδι: « Έτσι την περνάνε όλοι οι πασάδες στο ντουλιά μ' αργιλέδες με τσιμπούκια μ' αγκαλιές και με φιλιά».

Στο διάβα για τα λουτρά βάτραχοι κόαζαν, με επευφημίες ή επιτιμήσεις δεν καταλάβαμε, πλήρωσαν όμως αρκετοί από αυτούς το θράσος τους να ειρωνεύονται την κομπανία μας με ένα καυτό μπάνιο στα αχνιστά ρυάκια. Το ιαματικό κοινοβιακό μπάνιο, εμπλουτισμένο κατά τα άλλα με όλες τις θαλασσινές εξαρτήσεις, μαγιώ, σκούφιες, μέχρι και βατραχοπέδιλα, δεν μας ενθουσίασε ως προς την υφή του υγρού στοιχείου, έδωσε όμως αφορμή για παρατράγουδα, καθώς ο αυτόκλητος πασάς βρήκε αφορμή να ξεπληρώσει τους μικρούς θυμούς του ή τα γινάτια του με μια πρωτοφανή σαδιστική διάθεση, όπου οι βουρλόβιτσες έπαιζαν πρωταγωνιστικό ρόλο. Το τμήμα της de facto κυριαρχίας του πασά και της δικής μας ανοχής ήταν ουκ ολίγες μελανιές από βίτσα ή από γλίστρα στις στιλπνές πλάκες της χαβούζας.

Όταν το παιχνίδι άρχισε να εξελίσσεται σε παρωδία και για να αποφευχθούν οι σοβαρές ρήξεις στη συνοχή της παρέας, καταστρώθηκε σχέδιο ανατροπής του αλαζόνα «πασά» με δόλιο τρόπο. Αντιλαμβανόμενοι την αδυναμία του στο γυναικείο ποδόγυρο και τις βλέψεις του προς το κορίτσι της ιδιοκτήτριας των λουτρών, μία παραλλαγή της Πίπης της Φακιδομύτη επί το ασχημότερον, την φέραμε για να μιμηθεί τη Ναυσικά λουόμενη. Είχε δείξει ένα κάποιο ενδιαφέρον περισσότερο για να διαφεύγει της μητρικής επιτήρησης παρά γιατί ενδιαφερόταν για τον προλαλήσαντα με το να καταφεύγει στο δάσος και να μαζεύει κουγξέλες: κουκουνάρες στα λεσβιακά. Βέβαια η κόρη πολύ απείχε εμφανισιακά από τη Ναυσικά, είχε όμως μια πρωτόγονη αγνότητα στην οποία δεν θα μπορούσε να αντισταθεί κάθε πασάς που σέβεται τον εαυτό του. Ο επιτερπής πασάς για πρώτη φορά στα χρονικά αναγκάστηκε να αφήσει το θρόνο του, υποκύπτοντας στα δελεάσματα της κόρης. Δοθείσης της ευκαιρίας ο θρόνος κατελήφθη, ενώ ο πασάς άοπλος και τσουρουφλισμένος

δέχθηκε τις πρέπουσες βιτσιές της αυθαίρετης διοίκησης του.

Επειδή το παιχνίδι πλέον απέβαινε σε βάρος του και το άγχισμα δεν ικανοποιούσε πλέον τις θαλασσινές αναζητήσεις ο αποκαθαιρεμένος πασάς έριξε την ιδέα μίας θαλασσινής επέλασης προς απολύτρωση των κοινοβιακών δεινών μας.

Η θάλασσα όμως ήταν μακριά, η ηλικία μας μικρή, το μεταφορικό μέσο ανύπαρκτο και η απαγόρευση απ' τους γονείς δεδομένη. Τα εμπόδια παραμερίστηκαν από την πειθώ του νεόκοπου Αλκιβιάδη που επικαλούνταν προς τεκμηρίωση των απόψεων του τα κατορθώματα του στρατηγού Βουρναζου. «Μηδέ λωλού το πεις». Ο κύβος ερρίφθη. Ένα δροσερό μπάνιο μετά από το θερινό τσουρούφλισμα υποσκέλιζε κάθε επιφύλαξη.

Η πορεία μεσημεριανή, με τον ήλιο να βαράει κατακέφαλα. Ήδη είχαμε ξεφλουδίσει και τα εγκαύματα πονούσαν. Απτόητοι όμως συνεχίζαμε πεζοί γελώντας και παίζοντας. Εποχή θερισμού με τα αλώνια να λούζονται από το κίτρινο χρώμα, τα αμύγδαλα να σερφάρουν στον ήλιο, τα απίδια να μεστώνουν και οι μέλισσες να βουίζουν διψασμένες γύρω από τα κεφάλια μας. Μία παρέα παιδιών, έχοντας ξύλα στα χέρια μας αντιμετώπισε σαν σπάνιο είδος της ανθρώπινης φυλής, δείχνοντας έναν έναν και φωνάζοντας: «Να τσ' άλλο, να τσ' άλλο...».

Επειδή ο εγκέφαλος της ιστορίας δεν είχε προβλέψει για φαγητό και νερό μπήκαμε σε νέα περιπέτεια. Η θέα μιας αχλαδιάς που τα κλαδιά της εξείχαν από ένα μαντρότοιχο εξαφάνισε και τους τελευταίους ενδοιασμούς για την ανομία της πράξης. Πρόσκαιρα ξεχάσαμε τη βουρναζεία στρατηγική ηθική που απαγόρευε την καταπάτηση ξένης περιουσίας και επιδοθήκαμε σε μία ακόρεστη συλλογή καρπού, καταναλώνοντας την ίδια στιγμή απίστευτες ποσότητες. Τα ουρλιαχτά των τσοπανόσκυλων που μας ακολούθησαν θα παραμείνουν ανεξίτηλα χαραγμένα στη μνήμη. Οι σκύλοι έπαιρναν τη δική τους εκδίκηση για τους φόνους τόσων βατράχων. Για πρώτη φορά αντιλαμβανόμασταν τι σήμαινε να έχει άλλος το πάνω χέρι. Η μάχη έληξε με μία μόνο αβάρια δαγκωνιάς και την αναγκαστική απεμπόληση μας από το δρόμο.

Ο βενιαμίν δεν πτοήθηκε καθόλου. Αντίθετα θεώρησε ότι μας δινόταν η ευκαιρία χάραξης ενός νέου δρόμου,

συντομότερου, που θα μας έφερνε πιο κοντά στον άλικο στόχο μας.

Επιταχύνουμε το βήμα κατά το δοκούν, αφού ο «νέος» δρόμος περνούσε από χωράφια, σπαρτά, βάτες, περιφράξεις και ρυάκια. Νιώθαμε σαν τους μύριους του Ξενοφώντα, μόνο που εκείνοι ακούσια βρέθηκαν σ' αυτή τη θέση, ενώ εμείς εκούσια και μετά βαΐων και κλάδων μάλιστα. (Είχαμε προμηθευτεί κλαδιά για να προφυλαχθούμε από τον ήλιο).

Η σκέψη μάλιστα ότι βρισκόμασταν σε πάτριο έδαφος καθόλου δεν μας παρηγορούσε, μιας και όταν ρωτούσαμε κάποιο περαστικό για την ορθότητα της επιλογής κατεύθυνση μας, μας απαντούσε σε μία άγνωστη για μας ιδιόλεκτο. Το γεγονός ότι απαντούσε, σημάδι ότι μας καταλάβαινε προκαλούσε ανάμικτα συναισθήματα οργής και απόγνωσης. Κάποιος μας απάντησε ότι η απόσταση από τη θάλασσα ήταν «Έγι τσιγάρ'δρόμς»: (ένα τσιγάρο δρόμος). Αυτό το αντιληφθήκαμε αλλά αν παίρναμε τοις μετρητοίς την πληροφορία μάλλον την πίπα της Ειρήνης θα έπρεπε να καπνίσουμε.

Εκεί που είχαμε αρχίσει μεταξύ μας τις κατηγορίες για το «τις έπταιξεν περί του πρακτέου» αντικρίσαμε τη θάλασσα. Μονοφώνι και αρχαϊστί:

«θάλαττα...θάλαττα!».

Απλωνόταν μπροστά μας απέραντη και γαλάζια. Γλαροπούλια τίναζαν τα φτερά τους επιδιδόμενα σ' ένα κυκλικό παιχνίδι χαράς. Λίγο πιο πέρα οι αλυκές εξατμίζουν το ύδωρ για το άλας. Και το κυριότερο: Μία απέραντη αμμουδιά φώλευε κάθε λογής κοχύλι. Λαμπύριζαν όλα σε αποχρώσεις ρόδινες, βιολετιές, λευκές, γαλαζοπράσινες...Ο ήχος τους σαγήνευε μαζεύοντας τη ροή της άμμου, του ανέμου και του πελάγου. Γιατί πέλαγος ήταν. Φουρτουνιασμένο και ατίθασο. Έτσι μόνο μπορούσαν να εξηγηθούν τα τόσα όστρακα της ακτής.

Η συλλογή αναπτέρωσε ξανά τις ελπίδες για δικαίωση των επιλογών μας. Αυτός ο πρωτόγνωρος κόσμος άξιζε κάθε θυσία. Ξεχαστήκαμε για άλλη μια φορά. Με το γέρμα του ήλιου θυμηθήκαμε το στόχο της επέλασης μας. Η θάλασσα ήταν κρύα κι αφιλόξενη. Κάτι το καυτό μπάνιο των λουτρών, κάτι η περασμένη ώρα, η μη διασφαλισμένη επιστροφή και κυρίως ο ανοιχτός ορίζοντας μας έκανε να ριγήσουμε. Ο ήλιος έδινε με

γενναιοδωρία όλα τα χρώματα του ουράνιου τόξου στην επιφάνεια των αλυκών.

Εκεί γύρω, ανάμεσα σε μια όμορφη κόπωση και ένα αίσθημα πλήρωσης μας βρήκε ένας οδηγός αγροτικού μηχανήματος για να μας επιστρέψει στη χαβούζα.

Ένα παρατεταμένο δίκανο εξείχε από μία πόρτα. «Αλτ! Τις ει;». «Βρε κανάγιες οι γονείς σας σάς περιμένουν και σεις την πασαβιόλα σας;».

Ο Βουρνάζος, θεόρατος και πανανθρώπινος σαν μια τεράστια αρκούδα, στηριζόμενος πάντα στον ώμο της Κρουστάλλως του, κρατούσε το δίκανο. Το πελώριο χαμόγελο που διαγράφονταν στα χείλη του και στα γκριζογάλανα μάτια φανέρωνε τη διάσταση λόγων-εργών. Κατέβασε το όπλο και μουρμούρισε: «Είστε και σεις σαν τα πουλιά... θέλετε να πετάξετε».

Σεβαστή Στρογγυλού, Το κατάρτι και το αστροθαλάσσι, 2000